

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA
NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA XALQ
PEDAGOGIKASI NAMUNALARIDAN FOYDALANISH
TEXNOLOGIYASI**

Kadirova Shahnoza Xudoyberdiyevna

Maktabgacha ta'limda tarbiyani tashkil
etish kafedrası dotsenti

Xurramova Barchinoy G'ulomjon qizi

Magistratura bo'limi 1-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida xalq pedagogikasi namunalaridan samarali foydalanish texnologiyasi yoritilgan. Xalq og'zaki ijodi janrlari — ertaklar, maqollar, topishmoqlar, tez aytishlar va xalq o'yinlarining bolalar nutqini rivojlantirishdagi o'rni, ularni ta'lim jarayoniga integratsiyalash usullari tahlil qilingan. Shuningdek, pedagogik faoliyatda milliy qadriyatlar asosida nutqiy kompetensiyani rivojlantirishning amaliy jihatlari ochib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** nutq madaniyati, xalq pedagogikasi, maktabgacha ta'lim, og'zaki ijod, nutqni rivojlantirish, pedagogik texnologiya.*

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida, ayniqsa nutqining rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolada to'g'ri, ravon, ifodali va madaniyatli nutq asoslari shakllanadi. Nutq madaniyati nafaqat til me'yorlariga rioya qilish, balki muloqotda axloqiy, estetik va milliy qadriyatlarga amal qilishni ham o'z ichiga oladi. Shu jihatdan, xalq pedagogikasi namunalari bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishda beqiyos manba hisoblanadi. Taniqli fizik V.Geyzenberg shunday qayd etgan edi: «Fizik uchun oddiy tilda bayon qilish imkoniyati tegishli sohada qanchalik tushuna olish bosqichiga erishilganligi mezonlaridan biri hisoblanadi». Ilmiy-texnik taraqqiyotning jihatlaridan biri fanni ommalashtirish, keng axoli qatlamlarini ilmiy yutuqlar bilan tanishtirishdan iboratdir. Ushbu ishning muvaffaqiyati ko'p jihatdan ilmiy ma'lumotlarning qanday bayon qilinishi, ularning ushbu til ifodasida kishilarga qanchalik tushunarli bo'lishiga bog'liq bo'ladi. Va biz bu o'rinda til muammolariga duch kelamiz. Tabiiy fanlarning insoniyat

taraqqiyotida, bizning kundalik hayotimizda egallagan ulkan o'rnini xech bir kamsitmagan holda shuni unutmaslik lozimki, baribir tabiatning eng qiziq, murakkab va hozircha o'rganilmagan hodisasi – bu insonning o'zidir. SHuning uchun so'nggi paytda insonni o'rganuvchi fanlarga, eng avvalo psixologiyaga katta axamiyat berilmoqda. «Lingvistika» so'zi ko'pincha «grammatika» so'zi bilan, tilni o'rganish esa – suffikslar, qo'shimchalar, turlar qoidalari va xokazolarni o'rganish bilan bir xil ma'noda qabul qilinadi. Albatta, bu unday emas. Zamonaviy lingvistika xaddan tashqari ko'p qirrali fan bo'lib, uning ayrim bo'limlari psixologiya bilan qo'shilib ketadi. Lingvistlar hozirda tilga nisbatan boshqacha qarashlarni rivojlantirmoqdalar: endilikda tilga nafaqat qotib qolgan ko'p sonli so'zlar va ularni qo'llash qoidalari sifatida, nafaqat o'tib borayotgan vaqt mobaynida tarixan rivojlanib kelayotgan tizim sifatida, balki insonning alohida bir faoliyati sifatida qaralmoqda. Biz «til» so'zini qo'llaganimizda ikki narsani – til va nutqni nazarda tutamiz. Bu farqlashlarni lingvistika faniga birinchi bo'lib shveysariyalik olim Ferdinand de Sossyur kiritdi va u tilni nutqqa qarshi qo'ydi, bu lingvistika fanining keyingi rivoji uchun juda muhim axamiyatga ega bo'ldi, chunki «biz til va nutqni ajratish orqali ijtimoiyatni individuallikdan ajratamiz» . Boshqacha qilib aytganda, bu alohida bir odam tomonidan alohida holatda amalga oshirish bilan biron-bir tilda so'zlayotgan barcha odamlar tomonidan birgalikda amalga oshirish o'rtasidagi farqlashdir. Biz uchun bu farqlashlar juda muhimdir, chunki biz til haqida ham (bola nutqi tildan tashqaridagi tizim bilan belgilangan) va nutq haqida ham (bola nutqiy faoliyatni, ya'ni til tizimining mavjud bo'lish qoidalari va usullari) so'z yuritamiz. O'tgan davr mobaynida boshqacha tushunchalar tizimini joriy etishga bir necha bor harakat qilingan. Bulardan biri sovet davrining taniqli tilshunosi L.V.SHerbaga tegishlidir. U nutqiy uyushishni (individdning psixofiziologik uyushuvi), til tizimini («barchalar asosida» chiqariladigan qoidalarni umumlashtirish) nazariyada («muayyan davrda u yoki bu ijtimoiy gurux hayotida ro'y bergan so'zlash va tushunish hodisalarini») hamda til materialini (nutqiy faoliyatni) ajratdi. So'nggi holatni L.V.Sherba «so'zlash va tushunish hodisalarining umumiyli» deb ataydi. L.V.SHerbaning ushbu uch a'zoli tizimi sovet davri lingvisti

A.A.Leontev tomonidan takomillashtirilgan. A.A.Leontev «tilga qobiliyat»ni – til tizimining ushbu tilda soʻzlayotgan inson ongida aks etishini, «til jarayoni»ni, yaʼni tilga qobiliyatni amalga oshirish vositasi boʻlgan nutqning oʻzini, va «til standarti»ni – tilni individdan tashqarida mavjud boʻladigan tizim sifatida ajratgan . Shunday qilib, u tomonidan til va nutqni farqlashdan tashqari odam ongida mavjud boʻlgan hamda unga tildan foydalanish, soʻzlash va aytilgan soʻzlarni tushunish (tilga qobiliyat) imkonini beruvchi bir narsani ham ajratib koʻrsatgan. Bu – nutqiy faoliyatni taʼminlash mexanizmidir. Odatda nutqiy faoliyat toʻrtga ajratiladi: oʻqish, yozish, tinglash, soʻzlash. Ular oʻzaro juft holatda bogʻlanadi va til tizimini amalga oshirishning ikki shakli – ogʻzaki va yozma shakli orqali belgilanadi. Tildan foydalanish insonning psixologik faoliyati bilan mos ravishda uygʻunlashadi. Til uning faoliyatiga «qoʻshimcha» emas. Til eng bevosita tarzda fikrlash bilan bogʻliqdir. Aslida tilning oʻzi fikrlash qurolidir. Fikrlash jarayoni doimo tilda kuzatib boriladi, ammo uning natijasi til shakliga oʻtkazilishi va shu tufayli kelgusi avlodlarga yetib borishi mumkin. Til aqliy faoliyatni rejalashtirish imkonini beradi. Rejalashtirish jarayonida tilning yana bir muhim vazifasi – insonning xulq-atvorini boshqarish vazifasi paydo boʻladi. Til insoniyatning oʻtmishi mobaynidagi butun tajribasini toʻplash va bir joyga jamlash, insonni ushbu tajriba natijasida ishlab chiqilgan meʼyorlarga boʻysundirishga yordam beradi. Biz oʻz oʻtmishimizda, bugungi kunimizda koʻrgan, va hattoki kelgusida koʻrishimiz mumkin boʻlgan narsalarning barchasi bizga til orqali keladi. Insonning xulq-atvorini boshqaradigan narsalarning barchasiga, jumladan dunyoqarash, axloqiy va estetik ideallar, madaniy meʼyorlarga til va nutqiy muloqot orqali erishiladi. Inson butun hayoti mobaynida borliqni anglash jarayonida ishtirok etadi. Bilishga boʻlgan ehtiyoj koʻp jihatdan til orqali qondiriladi.

Xalq pedagogikasi — bu xalqning asrlar davomida toʻplagan tarbiya tajribasi, axloqiy qarashlari va didaktik vositalari majmuasidir. U xalq ogʻzaki ijodi orqali avloddan-avlodga oʻtib kelgan. Ertaklar, dostonlar, maqol va matallar, topishmoqlar, qoʻshiqlar va tez aytishlar bolalarning nutqiy, aqliy va maʼnaviy rivojiga xizmat qiladi.

Xalq pedagogikasining asosiy xususiyati uning bolaga yaqinligi, obrazlilik va hayotiyligidir. Bu esa bolalarda nutqqa bo'lgan qiziqishni oshiradi, so'z boyligini kengaytiradi va to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantiradi.

Nutq madaniyatini shakllantirishda xalq og'zaki ijodi janrlaridan foydalanish

Ertaklar bolalar nutqini rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir. Ertak tinglash va qayta hikoya qilish jarayonida bola gap tuzish, voqealarni izchil bayon etish, obrazli so'zlardan foydalanishni o'rganadi. Pedagog ertakni o'qib berish bilan cheklanmay, savol-javoblar, rollarga bo'lib o'ynash, ertakni davom ettirish kabi usullardan foydalanishi lozim.

Maqollar qisqa, lo'nda va mazmunli bo'lib, bolalarda fikrni aniq ifodalash, so'zlarning ko'chma ma'nosini tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ularni kundalik mashg'ulotlar jarayonida, mavzuga mos holda qo'llash nutq madaniyatini mustahkamlaydi.

Tez aytishlar tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, diksiya va nutq apparatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular orqali bolalarda fonematik eshituv va nutq ravonligi shakllanadi.

Topishmoqlar bolani mustaqil fikrlashga, so'z ma'nosini anglashga undaydi. Ular nutq faolligini oshiradi va mantiqiy fikrlash bilan nutqni uzviy bog'laydi.

Xalq pedagogikasi asosida nutqni rivojlantirish texnologiyasi. Nutq madaniyatini shakllantirish texnologiyasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. **Maqsadni belgilash** – bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda nutqiy rivojlanish maqsadlarini aniqlash.
2. **Vositalarni tanlash** – xalq pedagogikasi namunalarini (ertak, maqol, o'yin) mavzuga mos tanlash.
3. **Faoliyatni tashkil etish** – interfaol usullar (rolli o'yinlar, sahnalashtirish, ijodiy topshiriqlar) orqali nutqiy faoliyatni faollashtirish.
4. **Natijani baholash** – bolalarning nutqidagi o'zgarishlarni kuzatish, tahlil qilish va rag'batlantirish.

Mazkur texnologiya bolalarda nafaqat nutq madaniyatini, balki milliy o'zlikni anglash, xalq qadriyatlariga hurmat tuyg'usini ham shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishda xalq pedagogikasi namunalaridan foydalanish pedagogik jihatdan samarali va maqsadga muvofiqdir. Xalq og'zaki ijodi bolalar nutqini boyitadi, ularni to'g'ri va chiroyli so'zlashga o'rgatadi hamda milliy-ma'naviy tarbiyani ta'minlaydi. Shu bois maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini xalq pedagogikasi asosida tashkil etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova F.R. – “Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi” — Nutq rivojlanish nazariyasi va metodikasi bo'yicha asosiy o'quv qo'llanma sifatida ishlatiladi. bestpublication.org

2. Babayeva D.R. – “Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi” — Nutqni shakllantirish metodlari va pedagogik yondashuvlar to'g'risida. bestpublication.org

3. L.S. Vygotskiy – “Psixologiya va til” — Til va nutq rivojlanish psixologik asoslari bo'yicha klassik manba. [InLibrary](https://inlibrary.uz)

4. A.N. Leontiev – “Psixologiya va nutq” — Nutq faoliyati psixologiyasi haqida fundamental asar. [InLibrary](https://inlibrary.uz)

5. M.I. Laktionov – “Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish” 0— Maktabgacha yoshda nutqni rivojlantirish metodikasiga bag'ishlangan tadqiqot. [InLibrary](https://inlibrary.uz)

6. A.A. Zaporozhets – “Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi”— Psixologik jarayonlar va nutq rivojlanishi bog'liqligini o'rganadi. [InLibrary](https://inlibrary.uz)

7. Quvvatova, M. H., & Ibrohimova, K. A. (2021). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISH VOSITALARI. Студенческий вестник, (16-7), 71-73.

8. Quvvatova, M. (2022). PEDAGOGIK TA'LIMNING BO'LAJAK BAKALAVRLAR KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH KONTEKSTIDA

TAYYORLASHDAGI KASBIY XUSUSIYATLAR. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(27), 29-31.

9. Quvvatova, M. (2022). LEARNING TO DEVELOP THE CREATIVITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS. Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot, 1(28), 131-134.

10. Quvvatova, M. (2022). OLIY TA'LIM TALABALARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. Академические исследования в современной науке, 1(19), 236-239.

11. Quvvatova, M. (2022). WAYS OF DEVELOPING CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. Models and methods in modern science, 1(18), 4-7.

12. Quvvatova, M. H., & Alisherova, S. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI O'STIRISHDA LUG 'AT ISHINING AHAMIYATI. Eurasian Journal of Academic Research, 2(3), 472-474.

13. M Kuvvatova, F Kholmuminova (2023). Development of creativity of students of higher educational institutions pedagogical justification International Conference On Higher Education Teaching 1 (3), 110-111

14. QM Hikmatullayevna (2022). TO DEVELOP THE CREATIVITY OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IMPORTANCE TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI 2 (12), 262-264

15. M Quvvatova, R Abdusalomova (2023). REQUIREMENTS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BASED ON A COMPETENCE-BASED APPROACH Наука и инновация 1 (9), 137-139

16. Quvvatova, M. H. (2023). TALABALARNING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARINI NAZARIY ASOSLASH. Educational Research in Universal Sciences, 2(11), 382–386. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3993>

17. Quvvatova, M. H., & Nabiyeva, F. I. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK

TIZIMI. Educational Research in Universal Sciences, 2(11), 80–82. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3929>

18. Quvvatova, M. H., & Mahmudova, S. S. qizi. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI. Educational Research in Universal Sciences, 2(11), 86–88. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3931>

19. Quvvatova, M. H., & Abdusalomova, R. A. qizi. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(11), 77–79. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3928>

20. Quvvatova, M. H., & Abdusalomova, R. A. qizi. (2023). PEDAGOGICAL BASIS OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 208–211. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/3729>